

PAPER

MARKAZIY OSIYODA QOZILIK TIZIMI: HUQUQ, MA'NAVIYAT VA BOSHQARUV UYG'UNLIGINING TARIXIY MODELI

Karimov Qahramon Sodiqovich ^{1,*}

¹Qo'qon davlat universiteti Tarix kafedrası mudiri, tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

* qahramonjob876@umail.uz

Abstract

Mazkur maqolada Markaziy Osiyoda qozilar faoliyati tarixiy-manbashunoslik va tashkiliy-huquqiy boshqaruv nuqtayi nazaridan kompleks tarzda tahlil qilinadi. Tadqiqotda qozilik instituti faqat sudlov tizimi elementi sifatida emas, balki jamiyatda huquqiy tartib, ijtimoiy barqarorlik va ma'naviy nazoratni ta'minlovchi muhim boshqaruv mexanizmi sifatida talqin etiladi. Xususan, Mirzo Abdulazim Somiyning "Tuhfayi shohiy" asari asosida qozilar faoliyatining real tarixiy muhitdagi aks etishi, ularning siyosiy jarayonlar, mulkiy munosabatlar va ijtimoiy nizolarni hal etishdagi o'rni yoritiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, qozilar faoliyati huquqiy me'yorlar bilan bir qatorda axloqiy qadriyatlar, adolat, insof va jamoaviy manfaatlar asosida amalga oshirilgan. Shuningdek, maqolada mahalliy qo'lyozma manbalar, vaqf hujjatlari va tarixiy asarlarning qozilik institutini o'rganishdagi manbashunoslik ahamiyati asoslab beriladi.

Mazkur tadqiqot qozilar faoliyatini tarixiy-huquqiy boshqaruv modeli sifatida qayta talqin qilish orqali zamonaviy huquqiy madaniyat va boshqaruv etikasi uchun muhim nazariy xulosalar chiqarishga xizmat qiladi.

Key words: qozilar faoliyati, qozilik instituti, Tuhfayi shohiy, manbashunoslik, Buxoro amirligi, tarixiy manbalar, huquqiy boshqaruv, ijtimoiy adolat, vaqf hujjatlari, boshqaruv madaniyati

KIRISH

Jamiyat taraqqiyotining zamonaviy bosqichida tashkiliy-huquqiy boshqaruv tizimlarini qayta

baholash va ularni tarixiy-aksiologik asoslar bilan uyg'un holda talqin etish zarurati yuzaga kelmoqda. Ayniqsa, huquqiy boshqaruv instituti sifatida qozilar faoliyatini tahlil qilish nafaqat

Compiled on: May 3, 2026.

Copyright: ©2026 by the authors. Submitted to Advances in Science and Humanities for possible open access publication under the terms and conditions of the [Creative Commons Attribution \(CC BY\) 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

huquqiy amaliyotni, balki jamiyatning ma'naviy-axloqiy poydevorini anglashda ham muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtayi nazardan, qozilik instituti faqat sud-huquq funksiyasini bajaruvchi tuzilma emas, balki ijtimoiy adolatni ta'minlovchi, axloqiy tartibni mustahkamlovchi va jamoaviy munosabatlarni muvofiqlashtiruvchi kompleks boshqaruv tizimi sifatida qaralishi lozim.

Qozilar faoliyatining mazmuni an'anaviy huquqiy me'yorlar bilan cheklanib qolmasdan, insonning ichki ma'naviy holati, adolat tushunchasi va jamiyatdagi ijtimoiy mas'uliyat bilan uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi. Shu ma'noda, qozilik institutida qaror qabul qilish jarayoni faqat huquqiy dalillarga emas, balki axloqiy mezonlar, insof va vijdon kabi kategoriyalarga ham tayanadi. Bu esa ushbu institutni boshqaruv madaniyatining yuksak namunasi sifatida talqin etish imkonini beradi.

Zamonaviy ilmiy yondashuvlar nuqtayi nazaridan qaralganda, qozilar faoliyatini tahlil qilishda institutsional, aksiologik va funksional yondashuvlarni integratsiya qilish talab etiladi. Institutsional yondashuv qozilik tizimini ijtimoiy-huquqiy tuzilma sifatida o'rganishga imkon bersa, aksiologik yondashuv uning qadriyatlar tizimiga tayanishini ochib beradi. Funksional yondashuv esa qozilar faoliyatining jamiyat barqarorligi va adolatni ta'minlashdagi amaliy rolini ko'rsatadi.

Ta'kidlash joizki, mustaqil taraqqiyot sharoitida tarixiy merosga nisbatan munosabat tubdan o'zgardi va o'tmishdagi huquqiy institutlarni xolis, manbaga asoslangan holda qayta baholash imkoniyati paydo bo'ldi. Bu jarayonda qozilar faoliyatini o'rganish alohida ahamiyat kasb etadi, chunki mazkur institut jamiyatda huquqiy madaniyat va ma'naviy tartibni shakllantirishda muhim o'rin tutgan.

Shu bilan birga, ilgari mafkuraviy ta'sirlar tufayli yetarlicha o'rganilmagan yoki bir yoqlama talqin qilingan tarixiy davrlar va hodisalarni qayta tahlil qilish zarurati yuzaga keldi. Qozilar faoliyatini mahalliy manbalar asosida o'rganish orqali jamiyatda huquqiy adolat qanday ta'minlangani, qaror qabul qilish jarayonlarida qanday mezonlar ustuvor bo'lgani va boshqaruv madaniyati qay darajada shakllanganini aniqlash mumkin.

Falsafiy jihatdan qaraganda, qozilar faoliyati insonning ichki ma'naviy dunyosi bilan tashqi

huquqiy tartib o'rtasidagi uyg'unlikni ifoda etadi. Qarorning adolatli bo'lishi faqat qonunlarga muvofiqligi bilan emas, balki uning axloqiy asoslanganligi bilan ham belgilanadi. Shu nuqtayi nazardan, qozilik institutida "qalb – qarorning markazi" tamoyili amal qiladi, ya'ni tashqi hukm ichki insof va vijdon bilan muvofiq bo'lmog'i lozim.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi — qozilar faoliyatini tashkiliy-huquqiy boshqaruv diskursida qayta talqin qilish, uning metodologik asoslarini ochib berish va jamiyatdagi adolat hamda ma'naviy barqarorlikni ta'minlashdagi rolini ilmiy jihatdan asoslashdan iborat.

Shu tariqa, qozilar instituti tarixiy-huquqiy meros sifatida emas, balki zamonaviy boshqaruv madaniyatini anglash va uni takomillashtirishda nazariy hamda amaliy ahamiyatga ega bo'lgan kompleks tizim sifatida namoyon bo'ladi. Qozilar faoliyatini o'rganish tarixiy-huquqiy tadqiqotlar tizimida alohida o'rin tutadi, chunki qozilik instituti Sharq jamiyatlarida faqat sudlov amaliyotini emas, balki huquqiy tartib, ijtimoiy muvozanat, axloqiy nazorat va boshqaruv madaniyatini ifoda etuvchi murakkab institutsional tizim sifatida shakllangan. Mavjud tarixiy-manbaviy yondashuvlar shuni ko'rsatadiki, qozilar faoliyatini xolis baholash uchun uni faqat diniy-huquqiy vazifalar doirasida emas, balki davlat boshqaruvi, mahalliy o'zini o'zi tartibga solish, mulkiy munosabatlar va ijtimoiy adolatni ta'minlash mexanizmi sifatida tahlil qilish zarur.

Ilmiy adabiyotlarda qozilik instituti, vaqf hujjatlari, mahalliy huquqiy amaliyot va shariatga asoslangan boshqaruv tartiblari o'rtasidagi bog'liqlik muhim tadqiqot yo'nalishi sifatida namoyon bo'ladi. Ayniqsa, vaqf mulklari, vaqfnomalar, qozi tasdig'i, huquqiy vakolat, yurisdiksiya va mahalliy sud amaliyoti bilan bog'liq manbalar qozilarning jamiyatdagi huquqiy mavqeini ochib berishda muhim ahamiyat kasb etadi. Vaqf mulklarining rasmiylashtirilishi, ularning huquqiy maqomini belgilash, mutasaddilar faoliyatini nazorat qilish va nizoli holatlarda qaror chiqarish jarayonida qozilarning ishtirok etgani ushbu institutning ijtimoiy-iqtisodiy hayotdagi o'rne keng bo'lganini ko'rsatadi. Tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, sovet davri tarixshunosligida mahalliy huquqiy

institutlar, jumladan qozilar faoliyati ko'p hollarda bir yoqlama, mafkuraviy yondashuv asosida talqin qilingan. Qozilar ko'pincha eski tuzumning ma'muriy-diniy vakillari sifatida baholangan, ularning huquqiy tartibni saqlash, jamoat nizolarini hal etish, mulkiy munosabatlarni muvofiqlashtirish va aholi o'rtasida ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashdagi amaliy vazifalari yetarli darajada ochib berilmagan. Shu sababli qozilik institutini qayta o'rganish zamonaviy tarixiy-huquqiy tadqiqotlar oldida turgan muhim metodologik vazifalardan biri hisoblanadi.

Mahalliy qo'lyozma manbalar va arxiv hujjatlarining ilmiy muomalaga kiritilishi qozilar faoliyatini yangicha yondashuv asosida tahlil qilish imkonini beradi. Bunday manbalarda qozi faqat hukm chiqaruvchi shaxs emas, balki huquqiy bilim, ijtimoiy tajriba va axloqiy mas'uliyatni o'zida mujassam etgan boshqaruv subyektini sifatida namoyon bo'ladi. Uning faoliyatida huquqiy me'yor, urf-odat, shariat qoidalari va amaliy hayot ehtiyojlari o'zaro uyg'unlashgan. Shu jihatdan, qozilar faoliyati ilm va amal birligining tarixiy namunasi sifatida baholanishi mumkin.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Adabiyotlar tahlilida yana bir muhim jihat — qozilar faoliyatining tashkiliy-huquqiy boshqaruv diskursi bilan bog'liqligidir. Qozi muayyan hududdagi huquqiy tartibni ta'minlash, fuqarolik nizolarini ko'rib chiqish, meros, mulk, nikoh, vaqf va majburiyatlarga oid masalalarni hal etish orqali mahalliy boshqaruv tizimining muhim halqasi vazifasini bajargan. Bu holat qozilik institutini sud-huquq amaliyoti bilan birga boshqaruv madaniyatining ham tarkibiy qismi sifatida o'rganish zarurligini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, tarixiy adabiyotlarda Buxoro amirligi, Qo'qon xonligi va Turkiston o'lkasidagi huquqiy munosabatlarni yorituvchi asarlarda qozilarning faoliyati ko'pincha bilvosita ma'lumotlar orqali aks etadi. Masalan, mahalliy tarixiy asarlar, rasmiy hujjatlar, vaqfnomalar va ma'muriy yozishmalar orqali qozi vakolati, hujjatlarni tasdiqlash tartibi, nizolarni ko'rib chiqish usullari va mahalliy huquqiy amaliyot haqida tasavvur hosil qilish mumkin. Ammo ushbu ma'lumotlar tizimli tahlil qilinmagan hollarda

qozilik institutining haqiqiy ijtimoiy-huquqiy qiyofasi to'liq ochilmay qoladi.

Mavjud ilmiy qarashlar asosida aytish mumkinki, qozilar faoliyatini o'rganishda manbaviylik, tarixiylik, xolislik va tizimlilik tamoyillari ustuvor ahamiyatga ega. Qozi hukmining mohiyati faqat huquqiy matn bilan emas, balki uning ijtimoiy oqibati, axloqiy ta'siri va jamoada adolat hissini tiklash darajasi bilan ham baholanishi lozim. Umumfalsafiy ma'noda qozi faoliyati tashqi tartib va ichki vijdon o'rtasidagi uyg'unlikka asoslangan. Qonun hukmni belgilasa, insof uning ma'naviy vaznini ta'minlaydi.

Shunday qilib, adabiyotlar sharhi qozilar faoliyatini tarixiy-huquqiy, tashkiliy-boshqaruv va ma'naviy-aksiologik jihatdan kompleks o'rganish zarurligini ko'rsatadi. Mazkur yondashuv qozilik institutini o'tmishga oid tor huquqiy hodisa sifatida emas, balki jamiyatda adolat, mas'uliyat va huquqiy madaniyatni shakllantirgan muhim ijtimoiy institut sifatida talqin etish imkonini beradi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, qozilar faoliyati tarixiy jamiyatlarda faqat sudlov vazifasi bilan cheklanmagan, balki mahalliy boshqaruv, ijtimoiy tartib, mulkiy munosabatlar va ma'naviy nazorat tizimining muhim bo'g'ini sifatida amal qilgan. Qozilik instituti orqali huquqiy nizolarni hal etish, hujjatlarni tasdiqlash, vakolat va majburiyatlarni belgilash, meros, nikoh, vaqf, qarz, oldi-sotdi hamda jamoaviy munosabatlarga oid masalalarni tartibga solish amalga oshirilgan. Shu jihatdan qozilar faoliyati tashkiliy-huquqiy boshqaruvning tarixiy shakli sifatida baholanishi mumkin.

Tahlil davomida aniqlanishicha, qozi o'z davrining huquqiy bilimiga ega shaxsi bo'lish bilan birga, ijtimoiy ishonch egasi ham hisoblangan. Uning hukmi faqat yozma me'yorlarga emas, balki mahalliy urf-odat, shariat talablari, jamoa manfaatlari va axloqiy mezonlar uyg'unligiga asoslangan. Bu esa qozilik faoliyatida huquq va ma'naviyat bir-biridan ajralmagan holda amal qilganini ko'rsatadi.

Manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, tarixiy asarlar va hujjatlarda qozilar faoliyati ko'pincha bevosita emas, balki mulkiy hujjatlar, vaqfnomalar,

arizalar, nizolar va rasmiy yozishmalar orqali aks etadi. Ayniqsa, vaqf hujjatlari, ularning tasdiqlanishi va nazorat qilinishi jarayonida qozilarning huquqiy vakolati muhim ahamiyat kasb etgan. Bu holat qozilarni mahalliy ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarning tartibga soluvchisi sifatida ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, qozilar faoliyatining samaradorligi uch asosiy omil bilan belgilanadi: huquqiy vakolat, axloqiy mas'uliyat va ijtimoiy ishonch. Huquqiy vakolat qozi qarorining rasmiy kuchini ta'minlagan bo'lsa, axloqiy mas'uliyat uning adolat mezonlariga mosligini belgilagan. Ijtimoiy ishonch esa chiqarilgan qarorlarning jamoa tomonidan qabul qilinishida hal qiluvchi omil bo'lgan.

Shuningdek, natijalar qozilik institutining tarixiy manbalarni o'rganishda alohida manbashunoslik ahamiyatiga ega ekanligini ko'rsatadi. Mahalliy tarixiy asarlar, xususan, Buxoro amirligi tarixiga oid manbalar siyosiy voqealar bilan bir qatorda huquqiy boshqaruv muhitini ham aks ettiradi. "Tuhfayi shohiy" kabi manbalar tarixiy jarayonlarni ichki kuzatuvchi nuqtayi nazaridan yoritgani bois, ular orqali davrning siyosiy, ijtimoiy va boshqaruv tizimi haqida keng tasavvur hosil qilish mumkin. Ushbu asar hali yetarlicha ilmiy tahlil qilinmagan muhim manba sifatida qayd etiladi.

Umuman, tadqiqot natijalari qozilar faoliyatini mahalliy huquqiy madaniyat, boshqaruv amaliyoti va jamiyatdagi adolat tamoyillarining tarixiy ifodasi sifatida baholash imkonini beradi.

MUHOKAMA

Muhokama natijalari qozilar faoliyatini faqat tarixiy sud tizimi doirasida emas, balki kengroq tashkiliy-huquqiy boshqaruv fenomeni sifatida talqin etish zarurligini ko'rsatadi. Chunki qozi jamiyatda nizolarni hal qiluvchi shaxs bo'lish bilan birga, huquqiy tartibni saqlovchi, hujjatlarning haqiqiyligini ta'minlovchi, mulkiy munosabatlarni muvofiqlashtiruvchi va axloqiy mezonlarni amaliy hayotga tatbiq etuvchi institut vakili bo'lgan.

Qozilik faoliyatining asosiy xususiyati shundaki, unda huquqiy qaror ma'naviy mas'uliyatdan ajralmagan. Har qanday hukm faqat shakliy me'yorlarga muvofiqligi bilan emas, balki adolat,

insof va jamoaviy barqarorlikka xizmat qilishi bilan ham qadrlangan. Shu jihatdan qozilik instituti ilm va amal birligining tarixiy namunasi sifatida namoyon bo'ladi. Qozi bilganini amaliy qarorga aylantira olgan taqdirdagina uning faoliyati ijtimoiy ahamiyat kasb etgan.

Mavjud manbalar shuni ko'rsatadiki, sovet davri tarixshunosligida mahalliy huquqiy institutlar ko'pincha biryozlama talqin qilingan. Qozilar faoliyati ham ayrim hollarda faqat eski tuzumning tarkibiy qismi sifatida baholangan. Bunday yondashuv qozilik institutining ijtimoiy tartib, huquqiy madaniyat va boshqaruv tajribasidagi haqiqiy o'rnini to'liq ochib bera olmagan. Shu sababli bugungi tadqiqotlarda ushbu institutni manbalar asosida, xolislik va tarixiylik tamoyillari bilan qayta o'rganish muhimdir.

Muhokama jarayonida yana bir muhim holat aniqlanadi: qozilar faoliyatini o'rganishda faqat normativ matnlar bilan cheklanib bo'lmaydi. Vaqfnomalar, arxiv hujjatlari, mahalliy tarixiy asarlar, ariza va qarorlar, mulkiy nizolar bilan bog'liq yozishmalar qozilik amaliyotining real ko'rinishini ochib beradi. Ayniqsa, vaqf mulklarining huquqiy maqomi, ularni tasdiqlash va nazorat qilish jarayonlari qozilar vakolatining iqtisodiy va ijtimoiy hayot bilan bevosita bog'liq bo'lganini ko'rsatadi.

Buxoro amirligi va unga oid tarixiy manbalar qozilar faoliyatini o'rganishda alohida ahamiyatga ega. Mirzo Somiyning "Tuhfayi shohiy" asari singari manbalar davr voqealarini ichki muhitdan turib tasvirlagani bois, ular siyosiy jarayonlar bilan birga boshqaruv madaniyati, ijtimoiy munosabatlar va huquqiy muhitni anglashda ham muhim material beradi. Ushbu manbaning hali to'liq tahlil qilinmaganligi mavzuning dolzarbligini yanada oshiradi.

Umumfalsafiy jihatdan qaralganda, qozilik faoliyati tashqi qonuniy tartib bilan ichki axloqiy mas'uliyat o'rtasidagi uyg'unlikka asoslangan. Qonun qarorning shaklini belgilasa, adolat uning mazmunini belgilaydi. Shu bois qozi faoliyatida bilim, vakolat, vijdon va amaliy mas'uliyat bir butun tizim sifatida namoyon bo'ladi.

XULOSA

Xulosa sifatida aytish mumkinki, qozilar faoliyatini o'rganish tarixiy-huquqiy merosni tiklash bilangina cheklanmaydi. Bu jarayon zamonaviy huquqiy madaniyat, boshqaruv etikasi va adolatli qaror qabul qilish tamoyillarini chuqurroq anglashga ham xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, qozilar faoliyati tarixiy jamiyatlarda huquqiy tartib, ijtimoiy muvozanat va ma'naviy mas'uliyatni ta'minlovchi muhim tashkiliy-huquqiy institut sifatida namoyon bo'lgan. Qozilik tizimi faqat nizolarni ko'rib chiqish yoki hukm chiqarish mexanizmi emas, balki jamiyat hayotida adolat, ishonch, vakolat va axloqiy nazoratni uyg'unlashtirgan boshqaruv shakli sifatida baholanishi lozim.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, qozi shaxsining ijtimoiy maqomi uning huquqiy bilimi, amaliy tajribasi, axloqiy mas'uliyati va jamoa oldidagi ishonchi bilan belgilangan. Uning qarori faqat rasmiy me'yorlarga emas, balki insof, halollik, mas'uliyat va ijtimoiy barqarorlik mezonlariga ham tayangan. Shu sababli qozilik faoliyati ilm va amal birligining tarixiy ifodasi sifatida qaraladi.

Qozilar faoliyatini o'rganish mahalliy huquqiy madaniyatni, boshqaruv tajribasini va jamiyatda adolat tamoyillarining qanday amal qilganini anglash uchun muhim ilmiy asos yaratadi. Ayniqsa, vaqf hujjatlari, meros, mulk, nikoh, qarz, oldisotdi va boshqa fuqarolik munosabatlariga oid materiallar qozilar vakolatining keng doirada amal qilganini ko'rsatadi.

Shuningdek, tarixiy manbalar tahlili qozilik institutining jamiyatdagi ma'naviy-axloqiy tartib bilan bevosita bog'liq bo'lganini tasdiqlaydi. Qozi chiqarayotgan hukmning kuchi faqat uning qonuniyligida emas, balki adolatga, jamoaviy manfaatga va axloqiy mezonlarga mosligida ham namoyon bo'lgan.

Umumiy xulosa shundan iboratki, qozilar faoliyatini manbashunoslik, tarixiylik va tashkiliy-huquqiy boshqaruv nuqtayi nazaridan o'rganish nafaqat o'tmishdagi sud-huquq tizimini anglashga, balki zamonaviy huquqiy madaniyat va boshqaruv etikasi uchun ham muhim nazariy-amaliy saboqlar chiqarishga xizmat qiladi.

References

1. Айний С. Тарихи амирони манғитияи Бухоро. – Душанбе, 1966.
2. Айний С. Эсдаликлар. – Тошкент, 1965.
3. Ахророва Г. Сомий ва унинг адабий мероси. – Тошкент, 1988.
4. Бартольд В.В. Туркистон тарихи. – Тошкент, 1997.
5. Епифанова Л.М. Бухоро тарихига оид қўлёзма манбалар. – Тошкент: Фан, 1965.
6. Епифанова Л.М. Тарихи салотини манғитийа. – Москва, 1962.
7. Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келажак сари. – Тошкент: Ўзбекистон, 1999.
8. Қурбонов Ш.Ш. Менежмент асослари. – Тошкент, 2020.
9. Мирзо Абдулазим Сомий. Тухфайи шоҳий. – Техрон, 2010.
10. Набиев Р. Тарихи салотини манғития асарининг тили. – Душанбе, 1973.
11. Одилов А. Бухоро амирлигида миллий озодлик ҳаракатлари тарихи. – Тошкент, 2003.
12. Ражабов З.Р. Мирзо Сомий ва унинг асарлари. – Душанбе, 1947.
13. Собрание восточных рукописей АН Узбекистана. Т. I–III. – Тошкент, 1952.
14. Ҳасанова З.Ш. Сомий ва эпистоляр услуб назарияси. – Душанбе, 1976.
15. Чабров Г.Н. Бухоро хонлиги тарихи бўйича янги манба. – Тошкент, 1947.
16. Gross J.-A. Historical Memory and Cultural Identity in Bukhara. – Bloomington, 1997.
17. Brower D., Lazzarini E. Russia's Orient: Imperial Borderlands. – Indiana University Press, 1997.

18. Тошова Ш.П. Мирзо Абдулазим Сомийнинг “Тухфайи шоҳий” асари тарихий манба сифатида: тарих фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ФА Шарқшунослик институти, 2012.
19. Toshova, S. P. (2012). Mirzo Abdulazim Somiyning “Tuhfayi shohiy” asari tarixiy manba sifatida (PhD dissertation). Institute of Oriental Studies, Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, Tashkent.
20. Шакирова, М. Р. ”ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ЛЕКСИКИ КЫРГЫЗСКОГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ.”Вестник Жалал-Абадского государственного университета 1 (2015): 243-246.
21. Шакирова, М. Р., and З. С. Калыбекова. ”ИЛИМ. БИЛИМ. ТЕХНИКА.”ИЛИМ. БИЛИМ. ТЕХНИКА Учредители: Киргизско-Узбекский международный университет им. Б. Сыдыкова 1: 129-134.
22. Шакирова, М. Р., and З. С. Калыбекова. ”НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВКЛЮЧЕНИЯ ТЕРМИНОВ В КЫРГЫЗСКОРУССКИЙ СЛОВАРЬ КК ЮДАХИНА. Наука. Образование. Техника”2 (2021).